

MONITORING L'UDSKÝCH PRÁV ROKY 2005-2014

Autor: Mgr. Marcela Bieliková a kolektív

Centrum vedecko-technických informácií SR

Úvod

- CVTI SR ako nástupnícka organizácia UIPŠ plnilo úlohy podľa Národného plánu výchovy k ľudským právam v rezorte školstva 2005-2014 v spolupráci so Štátnym pedagogickým ústavom a Štátnou školskou inšpekciou (ŠŠI) ako súčasť **Projektu monitorovacieho a hodnotiaceho systému rozsahu a kvality výučby k ľudským právam.**
- V rámci projektu bol realizovaný dlhodobý reprezentatívny **sociologický výskum zameraný na vzdelávanie a uplatňovanie ľudských práv v školskom a rodinnom prostredí** (objektom výskumu boli žiaci a učitelia základných a stredných škôl a rodičia) a **názorové prieskumy.**

Ciele výskumu v súbore žiakov:

- **zmapovať spôsob výučby ľudských práv v školách,**
- **analyzovať právne vedomie žiakov** základných a stredných škôl (znalosť práv dieťaťa, ľudsko-právnych dokumentov a organizácií a využitie získaných poznatkov v praxi),
- **zistiť zdroje informácií o ľudských právach,**
- **analyzovať porušovanie ľudských práv v prostredí školy** (typy porušení a ich riešenie) - škola, rodina,
- **porovnať údaje za sledované roky (2005 – 2014).**

Ciele výskumu v súbore učiteľov:

Boli zamerané na zmapovanie:

- **spôsobu výučby ľudských práv v školách**, mieru spokojnosti učiteľov a návrhy na zlepšenie súčasného spôsobu výučby ľudských práv v školách,
- **a zhodnotenie aktivít učiteľov a škôl v oblasti ľudských práv**,
- **oblasti záujmu žiakov o ľudské práva** a zhodnotenie zmeny ich postojov,
- **účasti učiteľov na vzdelávaní sa v oblasti ľudských práv**,
- **spôsobov riešenia porušovania ľudských práv v školskom prostredí**,
- **a analýzu návrhov učiteľov na zlepšenie uplatňovania ľudských práv v škole**,
- **porovnanie získaných údajov za celé obdobie zisťovania.**

Ciele výskumu v súbore rodičov:

- **analýza zdrojov informácií o ľudských právach (miera školy a rodiny),**
- **spolupráca školy a rodiny žiaka na výchove k ľudským právam a na uplatňovaní ľudských práv,**
- **zistenie možných nedostatkov v dodržiavaní práv v rodinnom a školskom prostredí a spôsoby riešenia,**
- **zistenie miery participácie rodičov na výchove detí k ľudským právam (znalosť a odovzdávanie poznatkov),**
- **komparácia získaných údajov.**

Výskumná vzorka a spracovanie výsledkov

Zber bol realizovaný voľným kvótoým výberom so znáhodnením v poslednom kroku. Výskumný súbor tvorili:

- Žiaci vo veku 13 až 19 rokov (žiaci ZŠ a SŠ), žiaci 7.,8.,9. ročníka ZŠ a 1.,2.,3. ročníka SŠ
- $N_{ZŠ}=1200$, $N_{SŠ}=1200$, $N_{učiteľ}=400$, $N_{rodič}=300$

Zber zabezpečovala profesionálna agentúra a štatistické spracovanie dát prostredníctvom SPSS a interpretácia výsledkov bola realizovaná ÚIPŠ(/CVTI SR).

Ciele vychádzali z troch základných dimenzií:

- 1) úroveň vzdelávania,
- 2) úroveň poznania,
- 3) úroveň uplatňovania.

Indikátory

- Vybavenosť školy dokumentmi o ĽP.
 - Rozpracovanosť otázok výchovy a vzdelávania k ľudským právam.
 - Realizácia výchovy a vzdelávania k ľudským právam v školách.
 - Dodržiavanie ľudských práv v škole a spokojnosť s riešením problémov.
 - Vzdelávanie učiteľov a hodnotenie vzdelávacích aktivít z ich pohľadu.
 - Úroveň vedomostí a postojov žiakov v oblasti ĽP.
 - Aktivity školy v oblasti ľudských práv (v rámci vyučovania a v mimo vyučovacom procese).
-
- Monitoring vzdelávania a uplatňovania ľudských práv sa realizoval v 3 cykloch:
 - **1. cyklus: roky 2005-2008**
 - **2. cyklus roky 2009-2011**
 - **3. cyklus 2012-2014**

Výsledky podľa indikátorov

Plnenie úloh indikátora č. 1 – *Vybavenosť inštitúcie medzinárodnými a národnými dokumentmi :*

- Výučba prevažne na hodinách **občianskej výchovy/náuky**
- Učitelia ZŠ väčšinou používajú **učebnicu predmetu** a výučbu **dopĺňajú** metodickými **príručkami** alebo inými materiálmi, na SŠ je vyššia variabilita
- **Väčšina učiteľov má k dispozícii metodické príručky alebo iné materiály k výučbe ľudských práv**
- **Väčšina učiteľov vyjadrila spokojnosť s rozpracovaním problematiky ĽP do učebných osnov predmetov.**
- **Podľa učiteľov by sa problematika ĽP mala vyučovať ako súbor tém, ktoré môžu byť zaradené do existujúcich predmetov**

Plnenie úloh indikátora č. 3 – *Realizácia cieľov výchovy a vzdelávania k ĽP v učebniciach, didaktických materiáloch,*

- **Žiaci základných a stredných škôl zaujali ambivalentný postoj – nie sú spokojní ani nespokojní s používanými materiálmi k výučbe ĽP.**

Výsledky podľa indikátorov

Plnenie úloh indikátora č. 5 – Vzdelávanie učiteľov v oblasti výchovy k ľudským právam a hodnotenie

- **Významná časť pedagógov pripisuje ďalšiemu vzdelávaniu učiteľov k L'P veľký význam.** Väčšina ho považuje za veľmi dôležité a potrebné a približne tretina mu pripisuje len určitý význam (súvisí to aj s nedostatočným časovým faktorom vzdelávať sa).

Plnenie úloh indikátora č. 8 – Zapojenie žiakov školy do aktivít v oblasti výchovy a vzdelávania k ľudským právam, usporiadaným v mimo vyučovacom čase

- **Viac ako polovica učiteľov stredných škôl uviedla, že ich škola je do projektov zapojená, v prípade základných škôl to bola iba ¼.**
- **Školy najčastejšie zapájali svojich žiakov do prednášok, besied, krúžkov a exkurzií, koncertov, filmových predstavení a výstav.**
- **Prevažná časť učiteľov pozitívne hodnotila prínos aktivít, podujatí a súťaží v oblasti L'P pre žiakov. Na príprave žiakov pre olympiádu ľudských práv participuje menej ako polovica učiteľov stredných škôl.**

Pozitívne výsledky výskumných zistení

- **zvýšenie záujmu žiakov ZŠ a SŠ o problematiku ĽP,**
- **implementácia problematiky do plánov školy, do koncepcie školy a do školského poriadku,**
- **riešenie ĽP na pracovných poradách, metodických združeniach a predmetových komisiách,**
- **výchova k ĽP je integrovaná do viacerých predmetov, najviac do občianskej výchovy/náuky o spoločnosti,**
- **učitelia stále viac pri výučbe využívajú odborné dokumenty, literatúru, CD a DVD a názorné pomôcky,**
- **žiaci majú stále viac vedomostí aj z besied, prednášok, násteniek a školských časopisov, aj keď dominantné postavenie má vyučovací proces,**
- **aktivity v oblasti ĽP sú učiteľmi vnímané ako prínos pre žiakov,**
- **klíma v triede je vnímaná pozitívne, väčšina respondentov má so spolužiakmi priateľský vzťah, vzťah učiteľov je prevažne partnerský, 1/3 ho vníma ako direktívny,**
- **nárast záujmu rodičov o spoluprácu školy a rodiny, aj keď reálna spolupráca sa znížila; iniciátorom je najmä škola, rodič sa spolieha na výchovu v škole a absentuje výchova zo strany rodiny.**

Porušovanie ľudských práv

Od roku 2005 sledovaný pokles podielu žiakov s osobnými skúsenosťami s porušovaním ĽP, avšak zvýšenie zastúpenia konkrétnych typov porušení ĽP v školskom prostredí (tabuľka)

	2005	2008	2011	2013	2015
diskriminácia	11,4	8,6	7,2	8,0	16,8
nemožnosť vyjadriť názor	16,4	10,5	10,9	11,7	25,6
fyzické tresty	7,9	5,9	3,7	9,5	9,1
psychické tresty	9,2	5,5	3,7	8,7	9,8
nespravodlivé ohodnotenie	2,9	2,6	1,0	0,7	2,4
drogy	9,7	6,1	6,9	4,5	8,6
porušenie práv inej osoby (učiteľ'a)	0,0	2,5	0,7	0,5	2,7
šikanovanie	27,1	22,5	19,8	20,6	31,3
iné	5,4	3,3	1,5	1,7	4,1
neviem	2,9	3,8	8,0	2,2	2,2

Negatívne výsledky zistení

- od 2005 sa **zvýšil podiel žiakov s názorom, že výučba ĽP skôr nevplýva na zmenu názorov a postojov žiakov základných a stredných škôl,**
- **učitelia sú konfrontovaní s časovou náročnosťou v rámci aplikácie ĽP a MKV do vyučovacieho procesu,**
- **zapojenie učiteľov do vzdelávacích aktivít v oblasti ĽP je nepostačujúce,**
- **miera zapojenia škôl do projektov, programov, súťaží v oblasti ľudských práv je nízka (súvisí to s časovou dotáciou, finančným zabezpečením, ale aj neochotou žiakov zapájať sa do aktivít v čase mimo vyučovania),**
- **žiaci sa zúčastňujú iba povinných akcií ohľadom problematiky ĽP,**
- **zníženie miery participácie učiteľov na príprave žiakov pre OLĽP, rovnako samotná účasť žiakov stredných škôl na OLĽP je nízka**
- **znalosť základného dokumentu ĽP (Dohovor o právach dieťaťa), ako aj iných dokumentov zaoberajúcimi sa ĽP je u žiakov nepostačujúca,**
- **zvýšila sa nespokojnosť žiakov s riešením porušenia ľudských práv v školskom prostredí, výraznejšie v stredných školách; významná časť žiakov v prípade porušenia ľudských práv danú skutočnosť neoznami, nepožiadala o pomoc, porušenie tají.**

Záver

Výchova k demokratickému občianstvu a uplatňovanie ľudských práv je celoživotný proces každého jedinca a zasahuje do všetkých oblastí jeho života. Vyžaduje si systémový nadrezortný prístup.

Je to celospoločenská záležitosť v zmysle medzinárodných záväzkov SR, tak ako to deklaruje „Celoštátna stratégia ochrany a podpory ľudských práv v SR“, schválená vládou SR uznesením č. 71/2015.

Na základe preukázaných výsledkov je potrebné naďalej venovať výchove a vzdelávaniu k ľudským právam v rezorte školstva pozornosť, **s dôrazom na aplikačnú prax.**

S týmto súvisí aj fakt, že výučba a uplatňovanie ľudských práv nie je len záležitosť výchovno-vzdelávacieho procesu, významným spôsobom ho ovplyvňuje celospoločenská klíma a správanie, t.j. všetkých relevantných aktérov štátu a občianskej spoločnosti v SR a EÚ.

Z iných výskumných zistení vyplýva, že v súčasnosti výrazne absentuje, resp. zlyháva aj rodinná výchova.

Prílohy

Počet respondentov	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2011	2012	2013	2014
	1 017	1 286	1 805	1 826	1 916	1 800	1 844	1 924	2 369	2 373

Práva dieťaťa	2005	2006	2007	2008	2009	2011	2012	2014
právo na vzdelanie	67,0	74,0	53,8	42,4	45,5	37,3	65,0	65,8
právo na voľný čas	9,2	14,0	18,5	16,2	15,1	8,7	15,1	9,6
právo na uznanie a identitu	6,2	5,0	13,9	5,7	4,6	6,2	3,4	3,2
právo na výchovu, rodinný život	31,5	32,0	35,4	21,5	24,3	21,1	31,1	32,3
právo na zdravie a starostlivosť	38,2	30,0	14,7	10,9	10,7	9,9	13,5	16,2
právo na slobodu prejavu, prístup k informáciám	35,3	37,0	39,7	30,2	31,8	25,3	42,8	37,0
právo na život	31,5	29,0	29,7	23,8	20,2	17,1	27,1	32,6
právo na zabezpečenie, súkromie	4,3	9,0	7,4	8,4	10,0	6,2	3,2	3,8
nevie	5,3	4,0	14,4	11,5	29,2	9,6	8,4	10,2

Znalosť Dohovoru o právach dieťaťa	2005	2006	2007	2008	2009	2011	2012	2013	2014
áno, pozná	32,5	36,8	38,4	29,6	24,8	26,8	31,3	23,5	28,9
nie, nepozná	67,5	63,2	61,6	70,4	75,2	73,2	68,7	76,5	71,1

Zdroj informácií	2005	2006	2007	2009	2011	2012	2013	2014
učitelia	88,6	80,1	88,6	75,2	71,0	82,8	74,4	82,7
spolužiaci	6,3	5,4	6,3	6,1	4,7	7,0	4,1	6,3
rodičia	49,6	37,6	49,6	44,7	27,0	54,3	32,2	47,1
súrodenci	5,0	3,7	5,0	4,3	3,7	5,8	3,5	5,5
kamaráti	7,0	1,6	7,0	9,7	3,6	9,0	4,4	10,0
médiá	48,8	67,1	48,8	40,7	36,1	49,1	34,6	39,4
internet	18,5	18,0	18,5	26,4	27,5	36,0	32,7	34,0
iný zdroj	1,4	2,6	1,4	2,7	3,1	2,0	3,0	2,1
nikto	2,9	5,0	2,9	9,7	8,0	6,1	5,9	5,0

Osobné skúsenosti s porušením ĽP	2005	2007	2008	2009	2011	2012	2013	2014
áno	71,2	59,7	72,4	57,4	66,5	55,9	61,7	49,3
nie	28,8	40,3	27,6	42,6	33,5	44,1	38,3	50,7

Zapojenie školy do projektov a súťaží k ĽP	2005	2008	2011	2013
áno	10,1	13,6	10,4	11,5
nie	19,4	15,5	16,3	15,9
nevie	70,5	70,9	73,3	72,6

Účasť na podujatí zameranom na výučbu ĽP	2005	2008	2011	2013
iba keď je povinná	59,1	64,4	68,8	71,8
aj keď nie je povinná	40,9	35,6	31,2	28,2

Spôsob získavania vedomostí z oblasti ĽP v škole	2005	2008	2011	2013
na vyučovacích hodinách	82,5	81,6	82,0	78,7
besedy organizované školou	17,5	22,7	18,6	22,1
prednášky odborníkov	14,6	19,0	18,4	19,0
nástenky, školské časopisy	19,9	23,7	17,1	13,6
súťaže	1,5	3,4	2,8	1,7
iný spôsob	5,6	7,2	4,2	4,1
vedomosti o ĽP v škole nezískal	7,8	7,1	7,5	7,8